

Eric Havton

1779-1848

informator * dykerikommissarie

banktjänsteman * rådman

samlare * forskare

donator

Skisser över ”en verklig hederns och ärans man”

Barbro Magnusson

2012

Kunskapskällans Skriftserie Nummer 13

Ett varmt tack till följande personer och institutioner:

Malin Bünsow, Kunskapskällan, som hjälpt till med redigering av text och bilder.

Julia Söderlind, Kunskapskällan, som korrekturläst och hjälpt till att ta fram handskriftsmaterialet.

Gymnasiebiblioteket

Stadsbiblioteket i Västervik

Kultur och fritid, Västerviks kommun

Västerviks museum

Västerviks kommunarkiv

Västerviks församling, Kyrkogårdsförvaltningen

Norra Tjusts pastorat. Församlingarna Loftahammar, Lofta och Gamleby

Tjusts släktforskarförening

Riksarkivet i Vadstena

Innehållsförteckning

Varför en uppsats om Eric Havton?	3
Mjöhult.....	4
Tångered.....	5
Studier. Familjer. Aleglo.....	9
Från Mörtekärr, Mistekärr till Vindö	10
Dykerikommissarien	11
Vindöfamiljerna Key och Fleetwood.....	12
Havton lämnar Vindö. Dykerikommissarie Havton blir banktjänsteman	14
Västervik.....	15
Den stora donationen	17
När utnämndes Eric Havton till rådman?	20
Havton avlider	21
Bouppteckningen efter Herr Rådmannen Eric Havton	21
Tjust skärgård 1817	24
Bruk i Tjust.....	26
Övriga skrifter.....	28
Upptecknaren	29
Nils Henrik Sjöborg	33
Källor och litteratur.....	36

Bild på omslaget: Självpporträtt av Eric Havton

Varför en uppsats om Eric Havton?

Med kort mellanrum anmäldes på hösten 2009 två uppsatser om Lofta kyrkas medeltida kalkmålningar för årsboken *Tjustbygden 2009* till Tjustbygdens Kulturhistoriska förening. När jag skulle lämna min till Olof Nimhed föreningens ordförande blev det snabbt klarlagt att ämnet var upptaget. Torsten Svenssons och Emma Arkåsens uppsatser skulle tryckas i *Spaden och pennan*, 2009, och i *Tjustbygdens årsbok 2009*. För mig var det bara att tacka och gå och glädja mig åt vad forskningen givit mig av medeltida konst och arkitekturs skönhet

Men vem var Eric Havton, som varit i Lofta kyrka på slutet av 1820 - talet, den Havton som Ada Rydström citerar när det gäller kyrkor i Tjust och Tjusts sägner och historia. Att undersöka hur han arbetade kunde kanske ge mig möjlighet att använda min tidigare forskning. Det visade sig dessutom att få i Tjust känner till Eric Havton och att litteraturen kring hans person är sparsam.

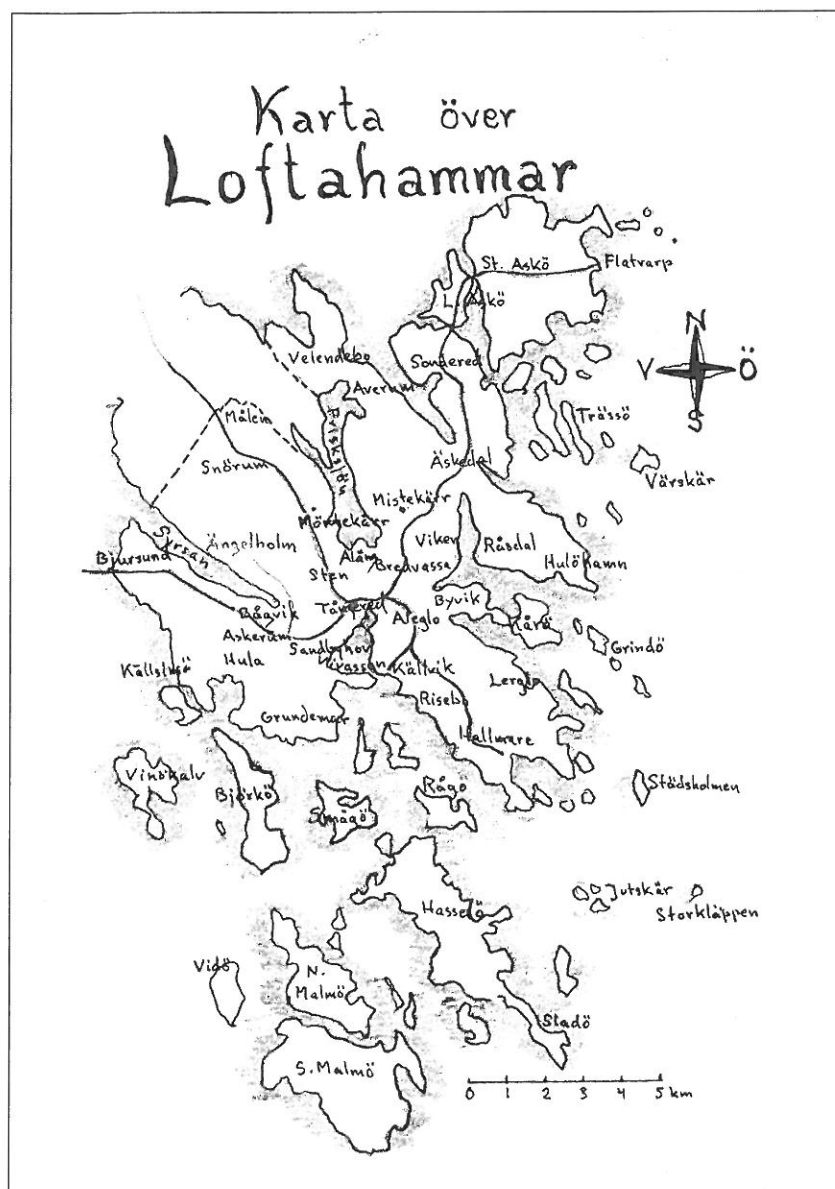
Jag hade just avslutat en nybörjarkurs i släktforskning hos Tjust Släktforskarförening när jag fick beskedet om de andra uppsatserna och kompletterat med en kurs i att läsa och förstå handskrifter. Dessutom hade jag prenumererat på Genline, databas med skannade kyrkoböcker. Denna databas och något ur Havtonska samlingarna i Kunskapskällan samt ett par papper bland ”Odugeliga handlingar” i Riksarkivet i Vadstena blev mitt forskningsmaterial. Allt var dukat.

Min avsikt är nu att teckna hur Havtons liv gestaltade sig med hjälp av kyrkoböcker och hans egna skrifter. Endast lite av det omfattande material han skrivit kan här tas upp. Hans enda i tryck utgivna verk *Bråk i Tjust 1818* kommenterar och citerar jag. Hans för tjänsten som dykerikommissarie gjorda arbete *Öar holmar och skär 1817* beskrivs eftersom det kan ha intresse för kunskap om tjustkustens skärgård, även om Havton inte färdigställde arbetet.

Mjöshult

Eric Havton föddes i Mjöshult i Hjorted den 6/10 1779. Han var son till sjötullsbesökaren (visitören) Olof Hane, född 1738. Hans mor var Maria Welin, född 1756, dotter till sadelmakaren Lars Welin i Södra Vi. Som första fadder står i dopboken Olof Bengtsson, granne i Mjöshult. Vid husförhör ett år tidigare i södra Mjöshult den 19 oktober 1778 bestod familjen av mäster, det var här faderns titel, Olof Hane 40 år, Maria Welin 22 år och dottern Maria 1 år. Man har en piga, Anna Nilsson, som är 22 år. Vid nästa husförhör i Södra Mjöshult den 12 oktober 1779 finns inte familjen närvarande. Då har familjen lämnat Mjöshult. Gossen Eric är nyfödd 1779.

Nio år senare 1788 bor man i Loftahammars församling. Familjen består av guldsmed Olof Hane 51, Madame Maria 31, Catharina 9 och Eric 8. Brita Maria avled ett år senare. Piga är Maja Pärsson, 14 år. Yngste sonen Lars Petter är född i Tångered i Loftahammar 16/11 1790.

1. Karta över Loftahammar. Ritad av Bruno Tjärvar.

Tångered

Det är i husförhör från Loftahammars församling som Olof Hane med familj nu finns. Böcker över utflyttning saknas från denna period i Hjorteds församling liksom om inflyttning, så också i Loftahammars. Guldsmeden Olof Hane bor i byn Tångered på vars ägor kyrkan låg. Hur kyrka och omgivning kan ha sett ut vid denna tid ser vi i Hembygdsföreningens bok *Loftahammar i bilder från förr*. Där är ett nästan skoglöst landskap i Tjust vid denna tid. Genom detta reste Havton för sitt samlande och för sina uppteckningar. Kvarnen i Aleglo där Havton en tid varit skriven skymtar till vänster vilket den inte gör idag i en förändrad landskapsbild.

2. Loftahammars kyrka med gården Tennknappen i förgrunden. Bilden tagen efter 1860. I fonden till vänster skymtar kvarnen i Aleglo.

I Västerviks församlings dödsbok för 1848 står om Havton att han var en synnerligen flitig åhörare i helgedomen. Hans trogna kyrkogång kan ha grundlagts i Loftahammars kyrka. I nästan 25 år var denna hans församlingskyrka. En ny kyrka hade 25 år före familjen Hanes ankomst invigts med pomp och ståt. Då hade man avlossat 46 skålpund krut, elva musikanter hade spelat.

Många inventarier som vi idag ser i kyrkorummet kan han ha betraktat under gudstjänsterna. Här kan hans intresse för historia och konst ha väckts. Kyrkan fick 1760 namnet ”Stor Amiralens Prints Carls kyrka”. Vad fanns i kyrkan för ett barn att se på? En förgylld predikstol. En altarpupp från gamla kyrkan i full barock från 1700-talets början. Den föreställer Jesu sista måltid med lärjungarna. Dramatiskt sitter Judas med penningpungen framför sig vid nattvardebordets ända. Petrus med en kraftig nyckel och en figur fantasieggande svår att tyda tronar överst. Huvudbaneret för överstelöjtnant Magnus Gripenwald bosatt på Bjursund, död

1696, måste också ha varit något att se på för en liten gosse. Gripar och fanor, hjälm med gyllene bröstplåt. Värjor och korslagda svärd, bösskolvar, trummor med trumslagarpinnar. Vad finns inte på denna sköld! Vi får tänka på att Havton levde i en för övrigt ytterst bildfattig tid i jämförelse med vår.

3. Huvudbanér för överstelöjtnant Magnus Gripenwald. (Foto: Stig Erixon)

Kyrkans orgel, ännu idag en klenod, hade byggts 1767 tre år efter kyrkans invigning. En gång i veckan i gudstjänsten fick Havton lyssna på detta välljudande instrument i en tid när människornas arbetsaktiviteter, djuren, hjulen, skogens sus och fåglarnas sång annars stod för ljuden. En text på benhuset på kyrkogården grep säkert Havton. Denna skylt har Havton som upptecknare räddat till eftervärlden:

Öfver Benhuset läser man på en lös tafla denna nätta inskrift:

Här ligger många
Hufvud tillsammans
dock utan rådplägning,
ty saken är afgjord.

Eric Havton hade Loftahammar och dess barn i åtanke när han och hans fru Gustava Berg upprättade sitt stora testamente *Till Westerviks Stads Skole Bibliotek* den 2 maj 1837. Som första punkt står följande:

1: Efter min, E. Havtons, död utbetalas till Loftahammars församling Ett hundra Rd. Banco att i ett hundra år förräntas och årligen förökas med tillägg af hvarje års ränta, till inrättning af en Sockenskola för allmogens barn, där de kostnadsfritt få lära läsa Svenska, skrifva, räkna och slöjda, enligt särskildt härvidfogade stadgande.

Havton gör sin donation år 1837 fem år före 1842 års folkskolestadga, vår första, enligt vilken det skulle finnas en vederbörligen godkänd lärare i varje församling. Han donerar medel till ett ämne, nämligen slöjd, som inte skulle komma att finnas med i den första folkskolestadgan. Den härvidfogade stadganden kan han själv ha varit med att utforma. Vi möter en man väl insatt i allmogens praktiska värv och barnens behov.

Häradsskrivaren i Tjust herr controlleur Lars R. Rydström, Aleglo, hade donerat 100 riksdaler banko till en skola i Tångered år 1826. Det var i hans familj i Aleglo studiosus Eric Havton har umgåtts. En fond med Havtons och Rydströms namn lär ha funnits i Loftahammars församling efter pastoratsregleringen. Avkastning kan nu utdelas som premier och stipendier. En annan donator var Ringeltaube i Bellsjö, Västra Ed. Folkundervisningens främjande låg i tiden. Havton skriver: "1819 Anslog Herr Carl Frid. Ringeltaube, en ung, ogift man, ett Capital af 5000 Rdr _Banco till inrättning af en fattigschola i socknen. Men inrättningen är ännu ej anlagd, 1825."

Studier. Familjen. Aleglo

I dödsboken läser vi att Visiteur Olof Hane från Tångered avled 3 januari 1801 av lungsot. I bouppteckningen står om honom ”den konstefarne i livstiden ärlige och förståndige guldsmeden”.

Som gymnasist i Linköping bortlade Havton sitt fädernensnamn Hane. Han antog namnet Havton av grekiska ordet *autós*, ”själv”: ” som skall betyda att jag var den samme som förut. till bevis herför jag ock ändtligen behöll initialbokstaven H”.

I sin ungdom studerade Havton i Uppsala. Där blev han medlem i den litterära studentsammanslutningen Vitterhetens vänner. Medlem var vid denna tid även fornforskaren Leonhard Fredrik Rääf. Han samlade och upptecknade vad som var gammalt fornt i Ydre härad. Man ville bevara kunskap om nordisk forntid och dess fornminnen. Utan tvekan verkade Eric Havton i denna anda när han noggrant beskrev och samlade vad han mötte i Tjustbygden under 1800-talets första hälft under otaliga resor.

När Eric Havton återvänt från Uppsala till Loftahammar och bodde i Aleglo kallade han sig ibland Emeric efter en medeltida konung. Senare kunde han koppla Reinhold till sitt namn. Havton har två bröder. Lars Peter född 1790 och död 1827 Han studerade pharmasie i Ystad och blev fältapotekare. Även han antog namnet Havton. Den andre brodern var Sven Gustav född 1792 och kadett vid kungliga andra artilleriet efter 1819. Han kallade sig också Havton. Syster Catarina ser vi en tid i kommunisterbostället i Snörum. Om Olof Hanes fru änkan Maria Hane, dotter av sadelmakare Lars Welin i Södra Vi läser vi: ” Död på Alängs ägor Slag. 1 juli 1810., salig och dygdesam.”

Eric Havton är närvarande på husförhören på Aleglo några år. Vi får förmoda att han lärde känna controlleuren och häradsskrivare Lars Rydströms stora familj. ”Det var gott om besök på Aleglo” skriver Ada Rydström i del VI av *Boken om Tjust*. Havton kunde ständigt knyta nya kontakter.

Från Mörtekärr, Mistekärr till Vindö

När Havton börjar sin tjänst som informator hos familjen Fredrik Wilhelm Fleetwood bor den på Mörtekärr. Gården säljs och familjen flyttar till Mistekärr på andra sidan Frisksjön i Loftahammars socken. Alla fyra barnen Fleetwood är födda där mellan åren 1799 och 1804. Där lever familjen till 1820 då den lämnar Mistekärr för Vindö. Havton lever nära familjen samtidigt som han utövar sitt yrke först som dykeriinspektör och därefter som dykerikommissarie i Westerviks district. Han hade utnämnts till detta 1817. Eleverna växer. Fredrik blir kadett vid Karlberg 1817 och Viktor 1818. Det bör därefter ha blivit mer tid för insamling och forskning.

Havton utarbetar i Mistekärr *Öar Holmar Skär och ofvansvattnes klippor uti Norra och Södra Tjust Häraders Skärgård*. Han påbörjar *Bråk i Tjust*. Denna samling innehåller gamla seder och bruk, talesätt och ordspråk, fördomar och vidskepelse. Dessa samlar han många år.

Havton är informator hos familjen Fleetwood när Mörtekärr säljs och familjen flyttar till Mistekärr omkring 1805 för att 1820 lämna Loftahammars församling. Den bosätter sig då på Vindö, Eds kapell (idag Östra Ed) tre mil norr om Loftahammar.

Havton har under den här perioden fått flera yrkestitlar noterade i husförhören. Den första är dykeriinspektör och därefter dykerikommissarie från 1817. Han fick även ett förtroendeuppdrag som ombud för Charta sigillata. Charta sigillata betyder stämpelpapper. Lysningen var 1782 - 1860 belagd med en stämpelavgift, som var beroende av mannens taxering. Den redovisades till kronan genom utdrag ur lysnings- och vigselboken. Det var Havtons uppgift. Havton innehade detta uppdrag så länge han bodde på Vindö. Han är även närvarande och tjänstgör vid bouppteckningar och inventeringar i kyrkor.

Dykerikommissarien

Vad innebar det att vara dykerikommissarie? På 1720-talet bildades Dykeri- och Bärningskompaniet. Detta fick kungliga privilegier att bärga och ta upp förolyckade fartyg genom dykande och uppfiskande. Redan på 1600-talet fanns en rätt väl utvecklad bärgningsteknik. Många har läst i Bertil Almqvists *Sagan om Vasa* om hur von Treileben år 1664 fiskade upp minst 50 av Vasas kanoner med dykarklocka. Kompaniet hade ensamrätt att ge bärgningsrätt. Det var ett kungligt monopol att bärga fartyg och att tillgodogöra sig bärgningslönen. Det fanns 32 distrikt som täckte hela den svenska kusten. Eric Havton var *Dykeri Commisarie* i *Westerviks distrikt* från 1817 till 1835, Norra och Södra Tjust Härads Skärgård. En kommissarie förestod ett distrikt och hade till sitt förfogande en eller flera dykeriinspektorer. I varje distrikt fanns minst en dykeridepå till vars utrustning hörde båtar, pråmar, trossar och verktyg för att arbeta med sjunkna fartyg och gods. Arbetet var inte ideellt. Avsikten var att tjäna pengar. Kommissionens folk hade rätt att ta ut dyra bärgarlöner. Dykerikommissarierna var skyldiga att i kvartalsberättelser rapportera sina uppdrag och bärgningar till Amiralitetskollegiet. Dessa finns bevarade från perioden 1745 – 1831. Här finns utrymme för vidare forskning, om vi vill ha uppgifter om Havtons yrkesutövning.

Vindöfamiljerna Key och Fleetwood

Familjerna Key och Fleetwood på Vindö levde Havton nära under mer än tjugofem år från det att han började som informator på Mörtekärr tills det han bosatte sig i Västervik år 1835. Det är på plats att presentera dessa familjer. Vi förstår vilka kontaktnät Havton kunde bygga upp genom dessa personer.

Vindö tillhör Östra Eds församling och ligger 3 km rakt väster om Östra Eds kyrka, 1,2 mil norr om Mistekärr. Där fanns en karolinsk anläggning, allt uppmätt av N.M. Mandelgren 1848, ett par år innan huvudbyggnaden revs. En ny huvudbyggnad i empirstil uppfördes av byggmästaren Jonas Jonsson. Delar av denna förstördes genom en eldsvåda 1943. Den har nu återuppförts en våning lägre.

Fredrik Vilhelm Fleetwood, far till barnen som Havton undervisade som informator, hade varit officer, stabslöjtnant. Han gifte sig 1798 på Vindö med Lovisa Christina, dotter till häradshövding Fredrik Key. Hennes brors Carl Fredrik Keys djupaste intresse var böcker. Han samlade sig ett stort bibliotek med band i gulgrått med bruna skinnryggar och röda skyltar. På pärmen står med guldbokstäver C.F.Key (eller endast C.F.K.). Fredrik Key (1720-1793), häradshövding och godsägare, köpte Vindö 1768. Han försökte förgäves introducera släkten på riddarhuset. Därtill behövdes en större penningssumma och ättartavlor. Sonen Carl Fredrik Key sändes till Stockholm. Han använde pengarna på nöjen och kom hem utan adelskap. Han avled 1817. Häradshövdingens fru Kristina Lovisa Elertz bodde kvar på Vindö till sin död. Hon avled 1819. Vi finner i Havtonbiblioteket i Kunskapskällan böcker som Havton omkring 1820 köpt på auktion efter makarna Key.

Havtons uppgifter som informator minskade i och med att sönerna i familjen Fleetwood började på Karlberg år 1817 respektive 1818. Det kan vara på plats att presentera barnen till den uppdragsgivande familjen Fredrik Wilhelm Fleetwood som anställt Havton som informator.

Fredrik Vilhelm Fleetwood och hans fru Lovisa Christina född Key hade fyra barn som föddes mellan 1799 och 1804. Dottern Margareta Lovisa gifte sig 1829 på granngodset Åsvik. Carolina Charlotta gifte sig 1821 med sin kusin Emile Key född 1799 på Stjärnvik i Frödinge. Han avled 1824 på Virum i Misterhult 25 år gammal. Hon gifte om sig med friherre Adam Christian Raab. Sonen Carl Fredrik, gift 1843 med en Sparre från Nygård. Sonen Viktor gifte sig 1829 och fick ett tiotal barn på Virum och Kasimirsborg. En stor krets av människor, vänner och bekanta har

Havton fått här till gagn i hans samlande. Ett stort kontaktnät skulle vi säga idag med bibliofiler, traditionsbärare, uppgiftslämnare och samhällsengagerade.

Emile Key som avled 25 år gammal på Virum, var liksom fadern bokälskare och mycket intresserad av litteratur. Emile Key och Carolina (född Fleetwood) hade två barn, sonen Emil Key (Ellen Keys far) och dottern Marie Louise Key. De växte upp på Ryssbylund drygt en mil norr om Kalmar med moderns andre make Adam Christian Raab som styvfader. Marie Louise Key var gift med Carl Adam Raab på Helgerum, Åkerholm och Fogelvik, storpolitiker i Tjust. Livet igenom bestod vänskapen mellan Eric Havton, familjerna Fleetwood och Key och även Raab.

Havton lämnar Vindö. Dykerikommissarie Havton blir banktjänsteman.

Havton förbereder sig att lämna Vindö år 1835. Han får då två brev från Johan Nordenfalk. Det första var daterat Blekhem den 17 mars det andra den 28 mars från Eds Bruk ställda till Herr Comisarien E. Havton på Vindö. De två breven följer här:

Som jag hört sägas, att ni ämnar snart flyttar ni till Westervik och där bosätta sig, har jag fallit på den idéen, att ni möjligen skulle finnas belägen att åtaga sig befattningen såsom Bokförare för den blefvande SparBanken därstädes. Det skulle för SparBanken vara en särdeles vinst, om Ni såsom almänt känd för ordentlighet och sedlighet, ville emottaga ifrågavarande function, hvarvid dessa egenskaper, framför andra, äro erforderliga. I sådant fall tror jag det vore bäst både för Direktionen och Dig, att beloppet af aflöningen icke bestämmes förr än vid Årets Slut, sedan man lärt känna göremålens mängd och den tid de uptaga, hvilket på förhand är alldeles omöjligt att calculera. Då Derectionens önskan är att i början af nästa månad kunna sätta SparBanken i gång, får jag ock anmoda Dig att med budet lämna mig svar, huruvida Du antager tillbudet och, i sådant fall huru snart ditt biträde är att påräkna. Ju förr desto bättre.
Med all högaktning har äran teckna J. Nordenfalk

Den då 56-årige Havton antog erbjudandet och innehade tjänsten som kassör i Sparbanken fram till sin död 1848. Nordenfalk besvarar hans accepterande brev den 28 mars från Eds Bruk:

För Edert svar och löfte att emottaga den erbjudna befattningen av Sparbanken i Västervik får jag förklara min uppriktiga tillfredsställelse, och derpå har nu Direktionen litat.
Som Direktionen beslutat att öppna SparBanken nästa Lördag den 4 april, hvartill den ock är färdig, skulle jag med anledning af hvad Ni i dess brev yttrade, högeligen önska att ni ville till den dagen infinna dig i Westervik för att vara närvarande vid nämnda tillfälle emedan det vore både för Derektion och Er nyttigt att då öfverenskomma om åtskillige detaljer i afseende på bokföring m.m.
Om Ni hade tillfälle att komma dagen förut eller den 3dje vore det så mycket bättre. Om några ord till svar herå med brevet anhåller jag likasom att Ni ville befordra närlagde kungörelse och Reglemente till Eds Capell.
Med högaktning tecknar
J. Nordenfalk

Ytterligare ett bankuppsdrag väntade. Före detta dykerikommissarie Eric Havton blev anställd som kassör vid Smålands bank. Statssekreterare Johan Nordenfalk var medlem av de första avdelningsstyrelserna för Smålands bank. Denna öppnades den 30 september 1837.

Västervik

I utflyttningsboken från Östra Ed står inskrivet ”utflyttad år 1835”. I april 1835 den 27 står inskrivet att Dykerikommissarien Havton kom från Eds Kapell till Västervik. Han bosatte sig i Västra kv. 4 (västra kvarteret 4, bakom rådhuset). När Havton deltog i sitt första husförhör i Västervik fick han absolut högsta betyg: ”Läser i bok A, Luther Cateches . A Förklaring A , Begrepp A”.

4. Havtons kvarter som nyinflyttad i Västervik, Västra kv. 4, bakom rådhuset.

I närheten av Havton bodde Maria Gustava Berg, som han gifte sig med 5/10 1836. Hennes far Carl Gustav Berg hade varit handelsman och rådman. Hennes mor Anna Margaretha Brandelius var bryggardotter från Stockholm. Båda föräldrarna var döda. Gustavas bror C. G. Berg junior var god man. Brudgummen var 57 år, bruden 39. Faddrarna vid hennes dop i maj 1797 visar familjen Bergs sociala ställning. Vi känner deras namn från samhällets övre skikt i Västervik.

Faddrar : Rector Scolae. Magstr Olof Moberger, handelsman Sven Joh. Widegren handels Bokhållaren Ulric Westermarck; fru Henrietta Ruth, f. Westerman, fru Euphrosina Tenger f. Egge, Mamsell Anna Stina Jöransson i stället för frånvarande Demoisell Gustava Brandelius i Stockholm.

En syster till Gustava, Margareta Johanna, var gift med Carl Magnus Fallenius, handelsman, rådman och politiker engagerad i skolfrågor. Han deltog i en kommitté för att verkställa genomförandet av en Lancasters växelundervisning i Västervik. Mer försigkomna elever skulle undervisa mindre långt komna. Även Eric Havton var engagerad i samhällsfrågor. Han föreslog en enskild, på aktier grundad fattigvårdsinrättning. Förslaget avslogs. Undervisning låg honom varmt om hjärtat. Innan Havton bosatt sig i Västervik hade han i början av 1820-talet donerat 100 böcker till Västerviks högre elementarskola. Skolan hade fått ett biblioteksrum. En ny skola belägen intill nuvarande Sankta Gertruds kyrka hade invigts 1809.

5. Gamla skolan, färdig 1809. Fasad mot Östra Kyrkogatan.

Den stora donationen

Makarna flyttar till Norra kv. 79 utmed Skolgatans norra sida år 1836.

6. Bostäder utmed Skolgatan. Gamla norr.

Bosatta där gör de i ett testamente år 1837 den 2 maj sin stora donation. En donation till Loftahammars församling har jag tidigare berört. Denna står i testamentet som punkt nr ett.

Testamente

Vi underskrifna äkta Makar förordna af fri vilja med sundt förnuft och i samråd med hvarandra, om Vår genom Guds välsignelse åt vårt bemödande förvärfvade egendom följande: ... 3:o.

Till Westerviks Stads Skole Bibliotek testamenterar jag alla mina böcker, Chartor, Manuskript, Samlingar och anteckningar öfwer Tjust...

Westervik 22 Maji 1837

Över 1500 band hade skänkts av makarna. Donationen står idag till forskningens tjänst i Havtonrummet i avdelningen Kunskapskällan, Västerviks Gymnasiebibliotek.

7. Interiör från Havtonrummet i Kunskapskällan där makarnas donation förvaras.

Därefter bosätter sig makarna i Västra kv. 19 år 1839. De flyttar vidare till Södra kv. 7-8 Skolgatans södra sida. Där bor de nära Maria Gustava barndomshem, Södra kv. 11, idag kvarteret Ålen, ett av de förnämaste borgarhusen från 1700-talet i Västervik.

8. Maria Gustava Bergs föräldrahem. En gång stadsbibliotek och kulturhus.

Vid gårdsplanen fanns ett bränneri med två spisar – i den ena fanns en kopparpanna om 40 kannors rymd. Fyra bodar, vagnhus och två stall. Här fanns senare Västerviks stadsbibliotek och kulturhus. Makarna Havton flyttar åter till Västra kv.19 och köpte nu denna fastigheten med ½ tunnland stadsjord 1840. På 1850-talet förvärvades den av en sadelmakare Frans Gustav Vidinghoff. Han gav gården dess namn Vidinghoffska gården. Den fanns kvar till 1949. I boken *Fem generationers hem* av Malin Åslög Dahlgren skildras den välbevarade hantverksgården.

Att Eric Havton haft ansvarsfulla tjänster som kassör i Smålands bank och Sparbanken i Västervik har jag tidigare visat. Det står i dödboken för Västerviks församling, men har inte uppmärksammats tidigare. Här läses: ”Varit Dykeri Commisarie; sedermera Casseur i Smålands Priv. Banks afdeln. här. Samt Casseur i Sparbanken i hvilken sista befattning Han bestridde intill sin död.”

När utnämndes Eric Havton till rådman?

En fråga som jag länge sökt svar på är när Eric Havton utnämndes till rådman. Havton finns inte nämnd i våra annars användbara arkiv som Bertil Ljungbergs arkiv på Stadsbiblioteket eller Kunskapskällans databas Tjustsök. Aktuella domböcker finns ännu inte tillgängliga i Västervik . De finns i Landsarkivet i Vadstena. Arkivarie Anna Eklundh Jonsson på Landsarkivet tog hand om min fråga. Jag citera ur hennes svar: ”Nu har jag letat i Rådhusrätten i Västerviks arkiv och gjort en del fynd. Bland ’Odugliga handlingar tillhörige Rådman Halvtons sterbhus’ fann jag ett par användbara papperslappar, det ena daterat ’24/1 43 samt 9/2 43’ och det andra ’14/2 samt 4/4 43’ (bil.1) där han skriver sig som ’Herr Commiss (arien) Havton’. Sedan fanns bland samma handlingar ett papper där han 29 maj 1843 kallades Rådman Havton (bil.2). Som en extra koll gick jag igenom domboken för våren 1843 (vol. A I a:139), och det första tillfället som Eric Havton nämns som Rådman är under tinget den 31 juli 1843 8 BIL.3). Så dessa handlingar visade sig inte vara så odugliga. Havton blev troligen rådman under maj månad 1843.” Han var då 64 år.

Havton avlider

Makarna Havton bodde efter 1840 återigen i fastighet N . kv. 19. Som rådmansfamilj höll man här två pigor, och rådmannen två skrivare. Havton insjuknar 1848 i lunginflammation och avlider den 22 januari. I Västerviks församlings dödsbok har efter Eric Havtons namn nedskrivits på latin här översatt:

en verklig hederns och ärans man: Vare sig man betraktar honom i handhavandet av hans enskilda angelägenheter eller i förvaltningen av offentliga värv eller såsom en synnerligen flitig åhörare i helgedomen – i varje hänseende tänker man sig honom utmärkt, älskvärd och som ett för alla iögonfallande och vördnadsbjudande föredöme i vandel.

Eric Havton och hans hustru vilade på Gamla kyrkogården grav nr 21. Graven uppläts till ny gravrättsinnehavare 1939. Den hade utgått 11/10 1934 från tidigare gravrättsinnehavare Bergs Arvingar, C. G.

Bouppteckning efter Herr Rådmannen Eric Havton

Bouppteckning hölls år 1848 den 20 maj. Den innehöll en klausul genom vilken Gustava Havton och hennes man upprättat ett testamente att i sin livstid äga att behålla boet orubbat utan intrång.

Änkan Gustava Havton bosatte sig efter makens död i Östra kv. 26 vid korsningen Storgatan – Brunnsgatan, en mer ståndsmässig miljö. Hon återvände till Västra kv. 19 Vidinghofska gården och levde där sina sista tio år samtidigt med familjen Vidinghoff. Hon avled 1870.

Gården låg i hörnet av Ö. Kyrkogatan och Kvarngatan. Makarna Havton hade sitt hem där som vi sett i flera omgångar. Eric Havton som största delen av sitt liv bott i de naturskönaste herrgårdsmiljöer längtade säkert bort från husgyttret utmed Gamlebyviken. Till fastigheten Vk I9 hörde en stor trädgård med lusthus och vid denna stadsdels västra quarter ½ stadsjord.

10. *Vidinghoffska gården på 1940-talet.*

I bouppteckningen efter Eric Havton möter oss ett mycket burget hem. Utöver sex rum och två kök fanns bagarstuga, vagnsbod, vishusbod och dessutom två vindar en över sängkammaren, den andra över vishusboden. Ingenting saknades i detta hem. Bland de sist, få uppräknade aktierna står 1 aktie i Luststället Augustenburg, 1 aktie i Badhuset och 1 aktie i Söderköpings brunn.

Havton kunde säkert åka ståndsmässigt i Västervik med omnejd. På landsbygden verkar han ha hyrt ekipage. I vagnboden finns:

- 1 gammal vagn tvåbetts
- 1 enbetts vagn
- 1 par selar med läderlinor
- 1 dito med garnlinor
- 1 enbets sele

Bouppteckningen gjordes 1848. Några konstfibrer kunde inte framställas ännu. I handskrifterna stöter vi på Havtons noteringar om behandling av fibrer. I det havtonska hemmet fanns vad som behövdes för tillverkning av garn, tyger och täcken. I bouppteckningen har noterats:

- 2 vävstolar
- 4 spinnrockar
- 1 stickbåge
- 1 skrubbänk

1 harvel

2 nystvindor

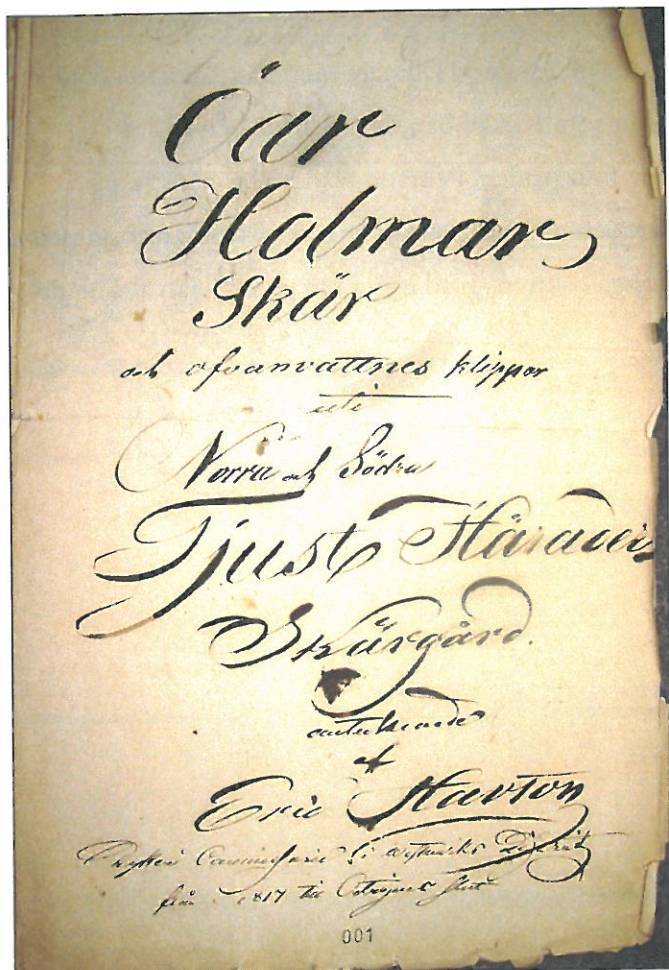
4 par kardor

1 mangel

Industriell framställning av vardagslivets textilier hade inte nått detta hem vid 1800-talets mitt.

Tjust skärgård 1817

Detta är Havtons arbete som nyutnämnd dykerikommissarie: Öar Holmar Skär och ofvanvattnets klippor uti Norra och Södra Tjust Häraders Skärgård antecknade af Eric Havton Dykeri Commisarie i Westerviks district Från 1817 till Oktobers slut

11. Omslag till Öar Holmar Skär.

Prydligt har Havton skrivit arbetets titel. Han gör en tabell och delar in öarna i sex klasser efter deras olika beskaffenhet.

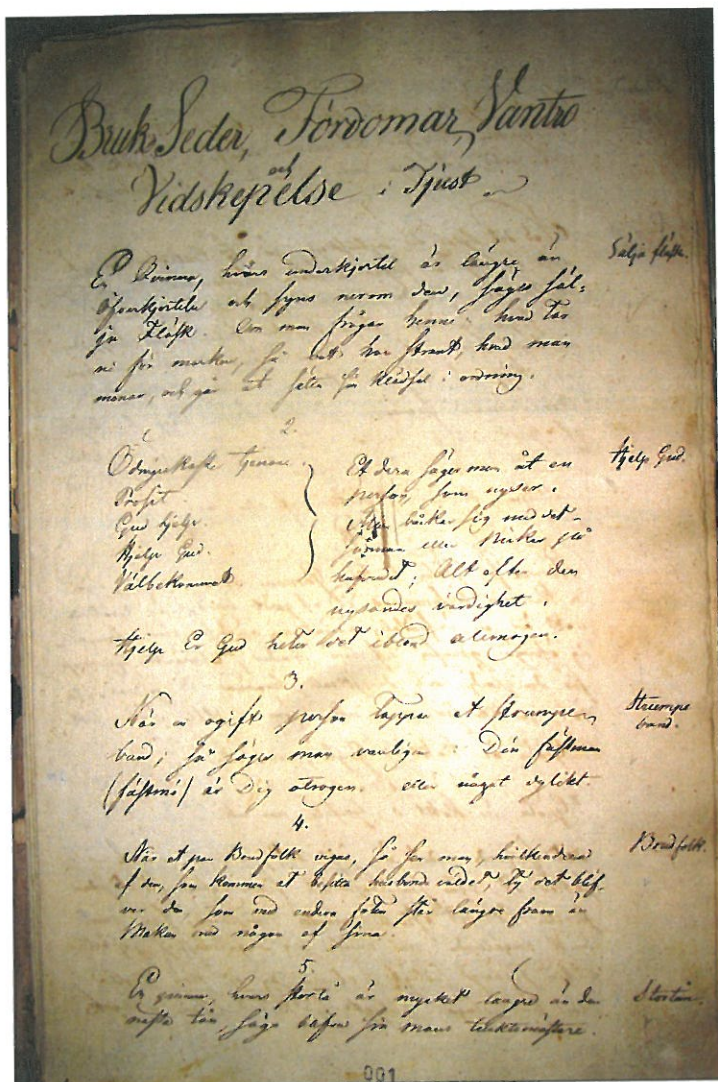
Klassen:

- 1 Bebodda, med åker, äng, skog.
- 2 " : utan åker, äng och skog
- 3 Obebodda, med skog och bete.
- 4 " : utan skog: et och annat träd,
 eller buske, och bete fläcktals

- 5 ” : fullkomligt kala och nakna
6 ” : klippor eller bådar, ofvan vatten

Med hjälp av ”Geometriske Chartan” och efter skärböndernas muntliga uppgifter har Havton placerat alla objekt i Eds Capell, Östra Ed, utifrån huvudöarna Lilla Askö, St. Askö, L. Kalfö, St. Kalfö, Torrö, Lotsgård, Ytterby på St. Askö, Det rör sig om många objekt med namn av vilka en del nu är glömda. Havton beskrev öar från norr till i söder. Hallmare med Knutsholmen ligger sydligast. Till det området hörde öar med namn som Koklabben, Hyndehälla och andra uttrycksfulla namn. Bland arken ligger ett brev från Anders Pehrson Sladö. Här har vi en av Havtons otaliga uppgiftslämnare som utförligt och målande beskriver vad han har att förtälja om sin hemö. Havton hade storslagna planer. Många oskrivna blad ligger i mappen. Han avslutade inte sitt arbete.

Bruk i Tjust

12. Första sidan av *Bruk i Tjust*.

Havton började 1818 sammanställa *Bruk i Tjust*. Det är hans enda i tryck utgivna arbete och det enda som blivit föremål för en överarbetning. Han samlade materialet under en tjugofemårsperiod 1818-38. *Antecknadt 1818 och följande utur hvardagslivet af E. Havton*. Samlingen innehåller gamla seder, folkstro, talesätt och ordspråk. Manuskriptet förvaras i Kunskauskällan. De utgavs 1959 av C.-H. Tillhagen i Tjustbygdens kulturhistoriska förenings årsbok *Tjustbygden*. Det mesta av *Bruk i Tjust* är glömt idag. Därför är samlingen desto värdefullare för folklivsforskningen. En del lever ännu kvar. Låt mig visa med några exempel:

1. En Kvinna, hvans underkjortel är längre än öfverkjorteln och syns nerom den, säges sälja Fläsk. Om man frågar henne: Hvad tar ni för marken, så vet hon straxt,

hvad man menar, och går at sätta sin klädsel i ordning.

17. Om en Qvinna, som har vackert ansigte, heter det ibland karlarna: hon är förbannadt vacker. Men om det är tvärtom; så heter det: hon är välsignat ful.

30. At det rägnar bröllopsdagen hålls för et lyckligt tecken. Det bådardet nygifta paret rikedom.

36. Barn får icke leka med elden i Spiseln om aftnarna, ty då ligga de ej torrt i sängen den natten.

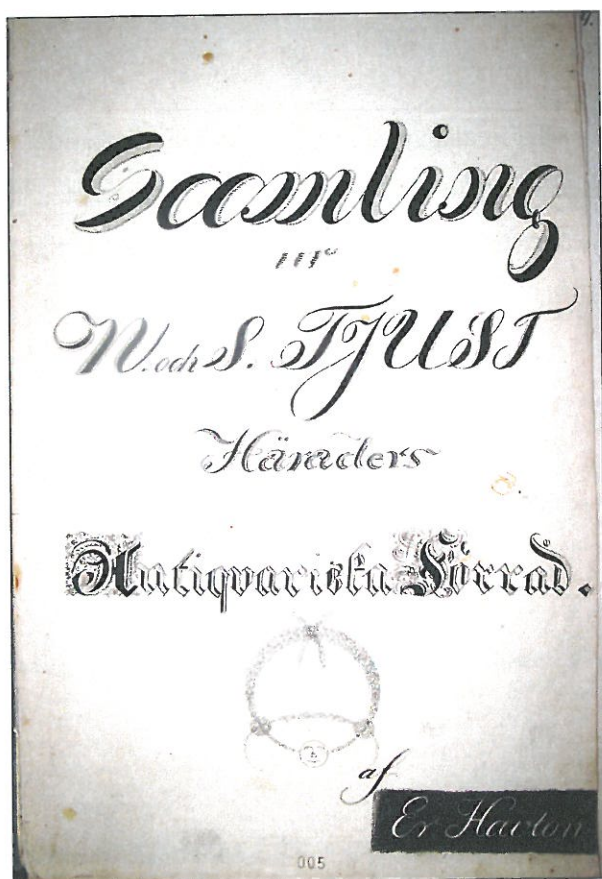
101. När någon stöter sig på armbogen, som vanligen gör mycket ondt, men går snart öfver; så heter det alltid: Råka ut för Enklingsorgen.

162. Hvad man önskar i det ögonblick, som man blifver varse et Stjernsprång, det händer så säkert som "amen i kyrkan".

Tag och läs! *Tjustbygden* 1959.

Övriga skrifter

Av personhistoriskt intresse är ”Galleri av personer, som äro födde i Tjust och i ett eller annat avseende förtjäna att anmärkas” och ”Receptorium för namn på personer, som i äldre tiders handlingar förekomma såsom boende Tjust...” Lärdd historisk forskning finner vi i ”Tillägg till Västerviks stads beskrivning av Sivers”. Havton sammanförde även register över ortnamn i Tjust härad.

13. Omslag till Tjust häradens antiquariska förråd.

Samlingarna i N. och S. Tjust häradens antiquariska förråd är volymer som osystematiskt innehåller det som kommit i Havtons väg på hans arbets- och forskningsresor i Tjust, det som han ansåg värt att bevara. Det måste ha varit det mesta. En del är avskrifter av offentliga handlingar.

I Samling ur N. och S. Tjust häradens antikvariska förråd, vol 8 Sockenhistorier kan man finna material om Lofta och Överum, som då tillhörde Lofta, Västra Ed, Loftahammar, Edsbruk, Eds Capell och Östra Ed. Lofta.

Upptecknaren

Hur samlade Havton sitt material och hur ordnade, systematiserade han det?

Senare delen av frågan är lätt att besvara. Han gjorde det inte. Materialet från forskarfärder och möten med människor lades in i tidsföljd och i mappar allt efter som det insamlades. Korta iakttagelser blandas med avskrifter av 'prästlängder, 'genealogier, mantalslängder... Iakttagelser av fornminnen, sällsamma berättelser och sagor. Noteringar om människornas villkor och märkligheter i naturen - allt blandas.

Havton ger ytterst utförliga beskrivningar av kyrkor där nedläggning var beslutad eller hotande. Så var fallet med Lofta kyrka. Den textila skruden och kyrkans hela uppsättning av liturgiska textilier behandlar Havton med intresse. I kyrkoberivningar av idag är de oftast styvmoderligt behandlade. I Västra Eds kyrka finner Havton mässhakar som är så gamla att han inte kan tala om vem som donerat dem, eller när.

14. Mässhake från Eds kyrka. (Foto SHM / Christer Åhlin)

Överst på ryggen av mässhaken står jungfru Maria med barnet. Maria är här omgiven av strålgans och står på en månskära. Hon är den apokalyptiska madonnan med ”solen till sin klädnad och månen under sina fötter...” i Johannes uppenbarelse 12:1. Så skildrades Maria kring år 1500. Var mässhaken är broderad vet vi inte. Kanske satt nunnor och broderade i Askeby kloster som var det som låg närmast Västra Eds kyrka. Så här beskriver Havton mässhaken (efter varje citat följer mina kommentarer):

” 1 do grön med utsydda figurer i korset på Ryggen, den öfversta är Maria med barnet. På tvärträt till höger 1 Helgon med kalk i hand och krona.”

Helgonet är svårtytt. Det kan vara Dorotea med en blomsterkorg.

” till vänster 1 do krönt hållande i handen en blomma, en hund står hoppande bredvid.”

Här hamnar Havton fel. Helgonet är Agnes med sina attribut lammet och segerpalmen.

”På stammen af korset: 2 helgon utan krona, står och håller hvarandra i handen”

Bilden beskriver Marie och Elisabets (mor till Johannes Döparen) möte efter bebådelsen som skildras i Luk. 1:39-40. Motivet var mycket populärt.

”Nederst därunder: St. Katarina med svärd och spinnräckshjul.”

Havton känner igen Katarina. Hjulet är dock hennes stegelhjul.

I Lofta medeltida kyrka mötte Havton mästern Amunds kalkmålningar från sent 1400-tal. I koret ser han en målning som han inte alls kan tolka.

15. Avbildning av kalkmålning från Lofta gamla kyrka. (Foto: Lars Cornell)

Havton skriver: ”2 personer sittande förtroligt bredvid varandra, läsande i en bok med gloria på huvudet. Bakom ses en 3de som tyckes vilja titta i Boken.”

Bilden skildrar Marie himmelska kröning, dogm inom den romersk katolska kyrkan sedan 1950. Kristus och Maria sitter på en gemensam tron. Kristus kröner Maria. Havton kan inte förstå bilden – 300 år efter reformationen levde inte kunskapen om helgonen längre kvar.

I testamentet ingick avskrifter, nedteckningar och forskning, det Havton kallar Chartor, Manuskript, Samlingar och anteckningar Öfwer Tjust. Samling ur N. och S. Tjust häraders antiquariska förråd 1848. Den har nu beteckningen Vol 8 *Sockenhistorier*. Denna samling använder jag i uppsatsen. Pagineringen av handskrifterna är gjord av kommunarkivarie Åke Andersson och renskrift av mapp nr 8 av Erik Kihlstedt.

Nils Henrik Sjöborg

I marginalerna till arken i volym åtta, har Havton ibland noterat ”*Meddelat Sjöborg*”. Det rör sig då ofta om hans beskrivningar av fornminnen. Sjöborgs beskrivningar nämns ibland, men mer sällan i texterna. Vid Havtons beskrivning av domarringarna i Tingstad nära Lofta kyrka hänvisar han till ett arbete av Sjöborg: ”... där står en fyra alnar hög sten och strax bredvid honom på Norra sidan en mindre sten, knappa 2 alnar hög (Sålunda liknar denna Domarring hvarken Fig.2 eller 3 uti Sjöborgs Nomenklatur.)”

Havtons samarbete med Sjöborg ger tyngd åt hans beskrivningar av Tjusts fornminnen. Han samarbetade även med andra likasinnade och med andra lärda och myndigheter. Cirka 60 stycken gamla Silfverpenningar Mynt som man funnit på Nygård i Lofta socken behövde han hjälp att bestämma. Han tog kontakt med Kalmar. ”*Om en av dessa penningar har jag från Calmar fått efterskrifva besked . Myntet är Cufiskt eller gammalt Arabiskt... slaget i Staden Schas år 826. Efter Mohamedanska tideräkningen 330.*”

16. Nils Henrik Sjöborg.

Sjöborg skrev 1815 *Försök till en nomenklatur för nordiska fornminnen*. Han riktade uppmärksamhet på vikten av att skydda fornminnen mot förstörelse. Det nyligen påbörjade enskiftet hotade fornminnen genom odling i nya enheter och gränsdragningar. Även försvunna fornminnen skulle beskrivas. Så här skriver Havton i Sjöborgs anda om en stor sten vid byn Harg, idag invid Björnsholm:

Snarare ger den närbelägna byn Harg med sitt namn anledning at gissa där var ett offerställe. 1810 stog vid Byn en upprest stor sten. 6 år derefter var han söndersprängd och borttagen. Kanske hade han inskrift.

Vem är då den Sjöborg som Havton rapporterar eller hänvisar till? Nils Henrik Sjöborg (1767 – 1838) var en svensk historiker och fornforskare, professor i Lund. Sedan 1816 hade han erhållit ”tjänstefrihet för livstiden” som professor och tillbringade mycket tid på antikvariska resor inom Sverige. Han var ständigt sysselsatt med utgivandet av sitt stora verk i tre delar *Samlingar för nordens fornälskare*, 1822-1830. Havton ägde två band som finns i Kunskapskällan med hans kraftfulla namnteckning - något tummade. Två kolorerade band från Fogelvik (eventuellt via Hornsberg och Forsby) av samma verk kan vi avnjuta. En av Sjöborgs stora insatser var att systematisera fornminnen. Såsom tidigare nämnts utkom redan 1815 hans *Försök till en nomenklatur för nordiska fornlemningar*. Denna bok återfinns även den i Kunskapskällans bestånd. Sjöborg gjorde även ett utkast till en ny fornminnesförordning. Detta utkast kom att ligga till grund för *Förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande: Gifven Stockholms Slott den 17 april 1828*. Fornminnen skall vara fredade och bevarade på de ställen där de ursprungligen fanns. Minnesmärken i och omkring kyrkor skulle inventeras och noggrant beskrivas och förtecknas. Eric Havton deltog i flera inventeringar. Dessa inventeringar skulle vara verkställda inom 1830 års slut över hela riket. Inventeringen av Eds kapell undertecknas:

Sålunda befunnet intyga

Eds capell den 17 april 1829

Sam Aspling	E. Havton
V. Contracts Prost	M-V Consistorii Ombud
A.P. Gellertz	Östen Pettersson
Vic. Past.	Lars Larsson

Protokollet i dess helhet kan läsas i Havtons *Samling ur N. och S. Tjusts häraders antiquariska förråd* (vol. 8, s. 145-147).

Under otaliga resor i Tjust var Eric Havton en skarp iakttagare. Då och då kan vi läsa hans formulering ”*iakttog från Vagnen*”. Han söker ständigt information. Skjutspojkar som var så unga att de inget visste vill han inte ha som kuskar. Havton beskriver ibland naturens växlingar som då var svåra att förstå, till exempel vattenståndets växling i Östersjön. Att inlandsisen, om man nu kände till den, påverkade landhöjningen kände man inte till. – Under rubriken Eds Capell

beskriver han hur han hugger in ett märke som ser ut ”*som et up och nervändt T i berget*” för att kunna följa förändringarna i sjöns stigande och fallande.

”Strödda anteckningar öfver Tjust i Ekonomiskt, Topografiskt, statistiskt, antiqvariskt och historiskt afseende, dels efter mundteliga upgifter och berättelser, dels efter egen erfarenhet-spontan” är inlagt som rubrikförslag som dyker upp efter naturvetenskapen.

Vi har nog svårt att föreställa oss den stolthet som många som levde på denna tid kände över sitt forntida kulturarv.

Källor och litteratur

- Andrén, E. 1933. *Västerviks bebyggelsehistoria*.
- Arkåsen, E. & Svensson, T., ”Lofta gamla kyrka” i: *Tjustbygden* 2009.
- Bertil Ljungbergs arkiv. Västerviks Stadsbibliotek.
- Björndahl, M. 2008. *Biblia pauperum*.
- Elgenstierna, G. 1925. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*.
- Erixon, S. 1996. *Loftahammars kyrka*.
- Hofrén, M. 1937. *Herrgårdar och boställen*.
- Key, E. 1915. *Minnen av och om Emil Key*.
- Loftahammar i bilder från förr*. 1986.
- Pegelow, I. 2006. *Helgonlegender i ord och bild*.
- Petersen, C-G. 2001. *Socknar och gårdar i Tjust*.
- Rydström, A. 1919. *Boken om Tjust VI*.
- Sommarin, E. 1942. *Vårt sparbanksväsen*.
- Sveriges bebyggelse. Kalmar län. Del 1. Loftahammars socken*. 1957.
- Tjustbygden*. 1959. Bruk i Tjust.
- Västerviks stads borgarbok 1740-1864*. Utgiven med personhistoriska anteckningar av Jan Fredrik Kindstrand. I: *Tjustbygden* 2010.
- Åslög Dahlgren, M. 1996. *Fem generationers hem*.

